

Türkmenleriň Kiçi Aziýa ilkinji göçhä-göçlükleri

Category: Kitapcy, Nukdaýnazar, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 22 января, 2025

Türkmenleriň Kiçi Aziýa ilkinji göçhä-göçlükleri TÜRKMENLERIŇ ANADOLY DIÝARYNA EDEN ILKINJI GÖÇHÄ-GÖÇLÜKLERI

♣ Türkmen göçüniň sebäpleri:

Dandanakan söweşinden soňra yslam ýurtlarynda Seljukly türkmen häkimiýetiniň gurulmagy bilen türkmenleriň bir asyrlap dowam eden ýer-ýurt ýetmezçiliginiň soňuna çykylan ýaly bolup görünse-de, barha artýan ilat sany we täze göçler sebäpli, ýerleriň türkmenlere azlyk edip başlamagy täze ýer-ýurt gözlegine çykylmagyna getirdi.

Şonuň üçinem türkmenler yslam ýurtlaryna çapawulçylykly hereketleri gurnaýardylar. Bu bolsa merkezi döwlet aparatyny gönüden-göni kyn ýagdaýa düşürýärdi. Netijede Togrug beg tabynlyndaky begleriň üsti bilen «türkmenleri Anadola Wizantiýanyň üstüne ýörişe çykмага» çagyrdy. Çagry begiň tabynlygyndaky begler türkmenlere we döwletiň içinde emele gelen bu ýagdaýa çykalga tapmak maksady bilen Anadola ýörişleri gurnadylar we 1045-nji ýylda Horasan sebitinde ýaşaýan türkmenleriň hem gatnaşmagynda Gündogar Anadola girdiler.

Şol döwürden söz açýan ermeni çeşmeleri türkmenler barada:

«Ermeni esgerleri olar bilen garşylaşanda olaryň birgeňsi sypatly, elleri ýaýly we aýalyňky ýaly uzyn saçlydyklaryny gördüler... Türkmenler ok atyp birgiden ermenini öldürdiler...» diýip ýazgy galdyrypdyrlar.

Türkmen birlikleriniň garşysynda ýeňlişe uçran Wizantiýa güýçleri yza çekilipdir we Wan kölüniň ep-esli bölegi

türkmenleriň golastyna geçýär. Emma Çagry beg ýanyndaky 5-6 müň atlysy bilen bu ýerde uzak galyp bilmejegini bilensoň, yzyna dolanýar. Ol dolanyp gelensoň, Anadolyda özlerine çynlakaý garşylyk berip biljek güýjüň ýokdugyny we Anadoly topraklarynyň eýelenmäge amatly ýerlerdigi barada hasabat berýär.

Çagry beg Türkmeniň Anadolyda düýpli garşylyga duş gelmezligine bolsa, bu ýerleriň has öňräklerden bäri yslam goşunlary we ol goşunlaryň düzümindäki türkmen birlikleri tarapyndan yzygiderli ýörişleriň gurnalyp durulmagy sebäp bolupdy. Aýratynam oguz ilinden bölünmeler başlan wagtyndan bäri Azerbaýjana we Anadola çenli gelip, bu ýerlerde jemlenişen türkmenlerem Gündogar Anadola yzygiderli diýen çapawulçylykly hereketleri gurnap durýardy.

♣ Türkmen gysyşy we ermeni göçhä-göçlügi:

Şunuň ýaly çapawulçylykly hereketlere döz getirip bilmedik ownuk ermeni knýazlyklary ygtyýarlyklaryny doly diýen ýaly Wizantiýanyň eline bermäge mejbur boldular. Wizantiýa bu ýerdäki ermenileri Kapadokiýanyň töwereklerine göçürip, sebiti doly boşadýar we gündogar serhete hüjümlerden goranmak üçin hakyna tutma esgerler (peçenegler) ýerleşdirilýär. Anadolyň ilatynyň selçeňleşmegine-de hut Wizantiýanyň amala aşyran bu goranyş çäresi sebäp bolan bolsa gerek. Bu barada taryhy çeşmelerde ýygy-ýygdydan agzalýar.

Urfaly Mateosyň «häkimiýetsiz we heleýleşen ýigrenji rum milleti Ermenistanyň iň gaýduwsyz perzentlerini ýurtlaryndan jyda düşürip dargatdylar, halkymyzy pytradyp türkmenleriň basyp alyjylykly hereketlerini aňsatlaşdyrdylar» diýip ýazan setirleri bu goranyş çäresi barada gürrüň berýän anyk taryhy çeşmedir. Hatda Mateos bu ýerleriň ilatynyň boşadylmagynyň çapawulçylykly ýörişlerden ýadamaýan türkmenlere hasam beleň berendigini aýdýar. Bu pikir biziň nukdaýnazarymyzdan hem dogry bolsa gerek.

Görlüşi ýaly, Wizantiýanyň amala aşyran bu çäresini özleri üçin amatly pursata öwürän we hiç hili garşylyk görmedik türkmenler arkaýynlyk bilen Gündogar we Günorta Anadola aralaşýarlar. Şol bir wagtyň özünde serhetýaka ýerlere goranyş maksatly ýerleşdirilen peçenegleriň hem aglaba bölegi olar bilen ýüzbe-ýüz bolanlarynda asly bir doganlaryna garşy uruşmak islemeýärler we öz ganybir kowumdaşlarynyň tarapyna geçýärler.

Şeýle-de bolsa, Togrul beg döwründe türkmen begleri tarapyndan Anadola gurnalan ýörişler sistemalaýyn görnüşe geçip ýetişmändi. Türkmen birlikleri Anadolyň jümmüşine çenli gidip alamançylykly hereketleri amala aşyrýanam bolsalar, baran ýerlerinde uzak saklanyp bilmän yzlaryna dolanýardylar.

Malazgirt söweşine çenli Alp Arslan döwründe gazanylan ýeňişleri gysgaça şu aşakdaky tapgyrlara bölmek mümkin:

- ◊ 1064-nji ýylda türkmenleriň Karsa we Merkezi Anadola ýaýylmagy;
- ◊ 1067-nji ýylda türkmenleriň Gyzylyň Yrmak jülgesiniň ugry bilen Kaýserä we Niksara ýaýylmagy;
- ◊ 1068-nji ýylda türkmenleriň Ammuriýäni (Amorium) we Konýany ele geçirmegi.

Mundan beýläk türkmenler baştutanlyk edýän begleri bilen birlikde Anadolyň gündogar sebitlerinde isleýişleri ýaly hereket etmäge we Merkezi Anadola tarap süýşmäge başlaýarlar.

Muňa garamazdan Anadoly türkmenler üçin entek-entekler howpsuz däldi. Çünki Wizantiýa döwletinde içki agzalalyklaryň dowam edýändigini üçin türkmen ýörişlerine düýpli garşylyk berilenokdy. Wizantiýa goşunynyň kiçijik türkmen toparlarynyň amala aşyran bu hereketlerini dargadyp biljek kuwwatynyň bardygyny oňat bilýändikleri üçin ýörişler juda seresaply geçirilýärdi.

Çeşme: E.SERT «XII asyr Türkiýe Seljuklylarynda türkmenler».

Terjime eden: © Has Türkmen. Taryhy makalalar